

En presentation av forskningsprojektet
Lärande via skolbiblioteket
av Mikael Alexandersson & Louise Limberg

Skolbiblioteket – katedral eller basar eller ...?

Gaudís La Sagrada Familia – den ofullbordade katedralen – är tecknad av Fibben Hald och lagen ut Anton och drakarna. R&S.

Skolbiblioteket som en katedral, med dess strama linjer och andäktiga tystnad. Eller som en öppen basar med ett myller av tillrop och färggranna varor. Inom forskningsprojektet Lärande via skolbiblioteket söker man kunskap om hur skolbiblioteket kan stödja barns och ungdomars förmåga att analysera, reflektera och kommunicera. Kanhända att denna forskning medför en ny metafor, som bättre illustrerar skolbibliotekets möjliga och önskvärda funktion än vad "katedralen" respektive "basaren" gör, hoppas projektledarna Mikael Alexandersson och Louise Limberg

Skolbiblioteket som en katedral eller som en basar? Låt oss utgå från dessa två metaforer för att peka på några ytterligheter när det gäller skolbibliotekets tänkbara funktion och vilka möjligheter som följer med respektive metafor. Katedralen, den medeltida byggnaden, sträcker sig upp mot skyn. Dess torn når högre än alla andra byggnader och nuddar vid himlen. Innanför

de tunga murarna råder tysthet och stillhet och en vördnad inför det som skall upplevas och förmedlas i det andäktiga rummet. Allt är välorganiserat, förutbestämt och disciplinerande för besökarna. På basaren, som däremot är ett öppet rum utan väggar, finns ett myller av små stånd som synes vara utkastade i ändlösa rader. Huller om buller, sida vid sida tåvlar de om besökarnas uppmärksamhet med tillrop och färggranna varor. Katedralen och basaren har det gemensamt att de försöker beröra besökarna, skapa ett möte och få dem att agera i förhållande till de upplevelser som erbjuds i och av rummet.

Vi tror att många skolbibliotek har mycket gemensamt med dessa två metaforiska rum. Barn och ungdomar erbjuds upplevelser av olika slag som väl svarar mot katedralens respektive basarens erbjudanden. Som en konsekvens av de olika rummens karaktär och erbjudanden agerar "besökarna" på olika sätt. Vi tror dock inte att någon av de två metaforerna räcker till om skolbiblioteket skall utgöra ett ändamålsenligt redskap för elevernas förvärvande av nya kunskaper och kompetenser. Är det tillräckligt att skolbiblioteket erbjuder olika slags texter till så många elever som möjligt? Är det tillräckligt att flera klasser regelbundet utnyttjar biblioteket för olika studieuppgifter? Att exempelvis låna böcker eller tidskrifter, att söka informa-

tion via texter eller datorer innebär handlingar av olika slag, men inte nödvändigtvis ett lärande. Skall skolbiblioteket aktivt bidra till barns och ungdomars möjligheter att hantera och värdera information måste en annan metafor konstrueras – men också realiseras. För att kunna konstruera denna fordras kunskap om hur skolbiblioteket kan stödja barns och ungdomars förmåga att argumentera, analysera, dra slutsatser, reflektera men också uppmuntra till kommunikation och samspel. Forskningsprojektet *Lärande via skolbiblioteket* (Projektet LÅSK) handlar just om detta. Men innan forskningsprojektets frågor, utgångspunkter och uppläggning presenteras skall vi säga något om hur man kan förstå skolbiblioteket som rum för lärande.

Skolbibliotek som rum för lärande
Biblioteken kan, som vi inledningsvis skissade via de två metaforerna, ses som fysiska rum på skolor. I sådana rum finns fysiska dokument som böcker, kartor, tidskrifter och tidningar. Skolbiblioteken är samtidigt virtuella rum som med hjälp av modern teknik erbjuder elektroniska bibliotek, databaser, länksamlingar, webbplatser och andra digitala dokument, som kan nås via Internet. Det betyder att skolbiblioteken samtidigt är lokala/fysiska och globala/virtuella rum för lärande av olika, möjliga innehåll. Det betyder också att skolbiblioteken erbjuder

möjligheter inte bara till informations-sökning och läsupplevelser utan också till kommunikation med andra människor såväl i skolmiljön som i andra miljöer via informations- och kommunikationsteknologi (IKT).

Till det lokala skolbiblioteket kommer elever, lärare och bibliotekarer. Elever bär med sig sina erfarenheter. Till skolbibliotek kommer de med uppgifter de fått sig förelagda av lärare. Dessa uppgifter kan innebära vidare eller snävare frihetsgrad för eleverna. Det händer också att de kommer av eget intresse utan någon skoluppgift. I biblioteket möter eleverna bibliotekarer som är bärare av sina yrkestraditioner och erfarenheter. Genom sin utbildning har bibliotekarer bl.a. skaffat sig kunskaper om litteratur, om hur information kan organiseras för att återvinnas och hur man kan navigera i ett stort informationsöverskott för att finna relevant material. Lärare har i sin utbildning bl.a. fått lära sig om villkor och metoder för undervisning och lärande; de har studerat olika skolämnen/discipliner och skaffat sig inblickar i barn- och ungdomspsykologi. De är bärare av sin professions yrkestraditioner och yrkeskulturer.

Tidigare forskning (bl.a. Limberg 1996; 1998; Naeslund 2001) såväl som lärares och bibliotekarens erfarenheter visar att många elever har svårt för att skapa kunskap från ett brett urval av olika informationskällor. Annan forskning om barns lärande via IKT visar ett blandat resultat, där lärandet ofta är lustfyllt och kreativt, men där också innehållet åsidosätts, eftersom "datoranvändandet i sig görs till innehåll" (Alexandersson et al. 2001). Den vidgade tillgången till mycket stora informationsmängder som erbjuds genom informationstekniken underlättar inte uppgiften att omvandla information till meningsfullt innehåll för den lärande. Problem-baserad och problemorienterad undervisning ställer samtidigt krav på eleverna att arbeta med ett brett urval källor.

Skolbibliotekens uppgifter är att göra stora informationsmängder tillgängliga inom skolan. Numera erbjuder dessa bibliotek både traditionella tryckta medier och webbaserad eller annan elektronisk information. Hur och vad elever lär med hjälp av det som erbjuds studeras inom ramen för forskningsprojektet *Lärande via skolbiblioteket* (Projektet LÅSK).

Projektet ingår i Skolverkets stora utvecklingsprojekt Helvetesgapet som inriktas huvudsakligen mot rektorer, lärare och bibliotekarer, d.v.s. de vuxna i skolan. De skall tillsammans utveckla skolbibliotek som ändamålsenliga redskap för undervisning och lärande. Tanken är att skolbiblioteken skall utvecklas så att de kan skapa förutsättningar för elever att lära sig bättre – "helhet och sammanhang i stället för fragment av kunskapsstoff". Som forskare ser vi ett centralt intresse i att utforska vad eleverna vid de olika skolorna får ut av projektsatsningarna och hur utvecklingen av skolbiblioteken som kreativa språkrum samspelar med eller hindrar deras lärande. I projektet LÅSK riktas därför uppmärksamheten mot hur och vad elever lär med hjälp av de verktyg som erbjuds i och genom skolbiblioteken på de skolor som medverkar i Helvetesgapet. Med "verktyg" eller "redskap" avses i detta sammanhang exempelvis datorer, mediasamlingar, texter som finns i tryckta medier eller som nås via Internet, liksom hjälp och handledning från bibliotekarer och lärare.

De övergripande forskningsfrågorna för projektet LÅSK kan formuleras enligt följande: Hur används skolbiblioteket som *kulturellt redskap* och hur *konstitueras innehållet*, d.v.s. det som eleven skall lära sig i mötet med skolbiblioteket?

◀ Hur kan det sociala och kommunikativa samspelet som sker i anslutning till elevers informationssökning och informationsanvändning beskrivas? Hur samarbetar och kommunicerar eleverna med varandra när de lär *i* och *via* skolbiblioteket?

◀ Hur kan skolbiblioteket som kulturellt redskap förstås? Vilken kulturell betydelse har de olika artefakter som utgör grunden i skolbiblioteket? På vilka sätt påverkar och påverkas eleverna av den specifika miljö de arbetar i?

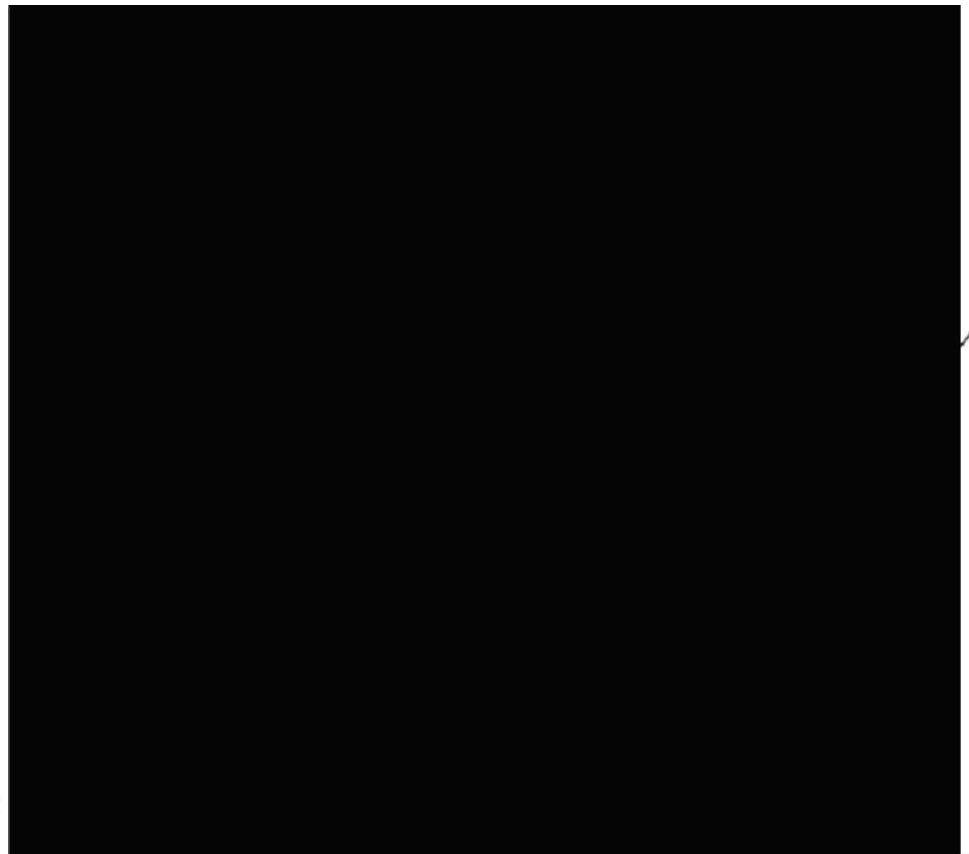
◀ Hur används information för att lära sig ett innehåll, d.v.s. hur skapas mening av information?

◀ Hur kan elevernas informations-sökningsprocess beskrivas? Hur hanterar de olika aspekter på informationssökning som relevansbedömningar eller värdering av källor och källkritik?

Dessa olika frågeställningar skall förhoppningsvis ge svar på vad som karakteriserar skolbiblioteket som läromiljö. Har skolbiblioteket en unik funktion som läromiljö, i så fall vilken?

Två teoretiska perspektiv

I skolbiblioteket möter elever texter och andra redskap (artefakter) med hjälp av vilka de skall skapa ett meningsfullt innehåll – kunskap. De möter också andra

elever, bibliotekariet och lärare. Forskningsprojektet fokuserar på elevernas möten med artefakter och människor i och via skolbiblioteket och hur de i dessa möten skapar mening. Ytterst handlar det om elevers lärande. Men vad är lärande och hur kan man forska om lärande?

Projektet omfattar två teoretiska perspektiv som kompletterar varandra. För det första ett *sociokulturellt* perspektiv som ligger till grund för frågorna om både elevernas lärande, deras aktiviteter i skolbiblioteket och det sociala samspelet i skolbiblioteket; för det andra ett *fenomenografiskt* perspektiv som knyter an till intresset att beskriva en variation av olika möten mellan barn och den information som erbjuds i skolbiblioteket. Medan fenomenografin i första hand fokuserar elevernas erfarenhet av att ta del av olika slags texter via skolbiblioteket, d.v.s. den är starkt relaterad till innehållet i vad eleverna lär sig, så fokuserar det sociokulturella perspektivet främst de sociala och kulturella betingelserna för elevernas lärande.

Med ett sociokulturellt perspektiv på lärande betraktar vi elevernas möten med artefakter och människor i och via skolbiblioteket som ett deltagande i en social praktik, där skolbiblioteket kan förstås som ett "kulturellt redskap" med en kommunikativ funktion. Genom att tillsammans med andra ta del av de texter som erbjuds via olika artefakter rustas barnet att hantera verkligheten på speciella sätt. De aktiviteter som sker i eller via skolbiblioteket är sociala och kommunikativa. De ingår i ett kulturellt sammanhang och kan variera från skola till skola men har också mycket gemensamt.

Det fenomenografiska forskningsintresset i projekt LÅSK berör både det innehåll som erbjuds eleverna och hur detta behandlas och förstås av eleverna. Via de texter som skolbiblioteket medierar förväntas eleven förvärva vissa kunskaper. Projekt LÅSK uppmärksammar både *hur* eleven söker och bearbetar information, *vad* denna innehåller samt *hur* eleven förstår denna information. Den fenomenografiska forskningsansatsen syftar till att studera och beskriva *variation* i elevernas sätt att förstå fenomen, något som är väsentligt i vår studie.

Projektets uppläggning och genomförande

Vid de åtta skolor som deltar i projekt Helvetesgapet kommer några undersökningsgrupper att följas under läsåret 2001/2002. Undersökningsgrupperna kommer att omfatta olika miljöer från grundskolan och gymnasieskolan. Ett motiv för att samtliga skolor ingår har att göra med att successiva preliminära resultat från projekt LÅSK skall återföras till de medverkande skolorna. Finns den "egna" skolan med ökar också intresset för att ta del av och lära via forskningsresultaten.

Vid respektive skola kommer därför en eller flera klasser att väljas med avseende på deras aktivitet i skolbiblioteket. Här är det frågan om både intensitet och innehåll i elevernas arbetsuppgifter. Detta innebär att vi avsiktligt kommer att styra urvalet utifrån vissa förutbestämda kriterier. I datainsamlingen kommer vi att försöka vara "nära" den ursprungliga skolbiblioteksmiljön. Fokus är då på olika led i elevernas lärande via skolbiblioteket, d.v.s. på aktiviteter som exempelvis instruktion, sökning, bearbetning och redovisning av information. För att kunna beskriva elevers lärande fokuseras hur eleverna söker, läser, skriver, sammanställer, kopierar, memorerar, samtalar, förmedlar samt vad de "tar fram", d.v.s. söker efter, fokuserar, lämnar utan att uppmärksamma osv.

I projektet kommer olika rambetingelser att beskrivas och analyseras. De fysiska ramarna omfattar exempelvis det konkreta biblioteket i sig (lokalisering och utformning), vad biblioteket innehåller i form av artefakter (böcker av olika slag, tidskrifter, tidningar, datorer, läromedel och utrustning) samt de elever (elevaltal, grupperingar) och den personal som under olika betingelser (t.ex. viss tid för biblioteksverksamhet) befinner sig i skolbiblioteket. De historiska och kulturella ramarna innefattar traditioner för och förväntningar på skolbiblioteket, t.ex. att uppfatta det som ett "kulturellt språkrum" (Skolverket 2000). En kartläggning av de fysiska ramarna påbörjades under våren 2001 och skall fortsätta under hösten. Den huvudsakliga datainsamlingen kommer att ske genom observationer av elever i olika situationer och genom intervjuer med elever, skolbibliotekariet och lärare.

Projekt LÅSK leds av Mikael Alexan-

deresson, Institutionen för pedagogik och didaktik (IPD) vid Göteborgs universitet och Louise Limberg, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap (BHS) vid Högskolan i Borås. Medforskare är Lena Folkesson (IPD) och Mimmi Kylemark (BHS). Datainsamling kommer att ske under läsåret 2001-2002. Materialet analyseras under året därpå och slutrapport skall distribueras i slutet av 2003. Under 2003 sker löpande rapportering av delresultat till de åtta skolorna.

Projektet finansieras av Skolverket. Ledningen för projekt Helvetesgapet har rubricerat forskningsspåret "Utan facit". Det är en utmanande och fantasi-eggande rubrik för oss forskare. Det medger stor frihet som vi skall förvalta med allvar och respekt. Problem i gränsområdet mellan informationssökning och lärande, som detta projekt innebär, är ännu i hög grad utforskade. En bättre vetenskaplig förståelse för hur och vad elever lär i och via skolbibliotek kan förhoppningsvis resultera i mera utvecklade metoder för undervisning och lärande i situationer då många och varierade informationskällor används.

Kanhända att det medför en ny metafor, som bättre illustrerar skolbibliotekets *möjliga* och *önskvärda* funktion än vad "katedralen" respektive "basaren" gör.

Mikael Alexandersson
Louise Limberg

- Referenser:
- Alexandersson, Mikael, Linderöth, Jonas, & Lindö, Rigmor. *Bland barn och datorer. Lärandets villkor i mötet med nya medier*. Studentlitteratur, 2001.
 - Limberg, Louise. *Skolbiblioteksmodeller. Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*. Borås, Göteborg och Örebro: VALFRID, 1996.
 - Limberg, Louise. *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Borås: VALFRID. Diss. Göteborgs universitet, 1998.
 - Næslund, Lars. *Att organisera pedagogisk frihet. Fallstudie av självständigt arbete med datorstöd vid en grundskola*. Linköpings universitet. Institutionen för beteendevetenskap. (Läspedagogiska Institutet EMIR, rapport nr 5) 2001.
 - Skolverket. *Ge rum för språket*. 2000.